

Іван Пуцук

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ УСНОЇ ІСТОРІЇ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА ТЕРЕНІ ОСТРОЗЬКОГО І ЗДОЛБУНІВСЬКОГО РАЙОНІВ У 1938-1944 РР.

Аналіз стосується локальної теми своєрідності українсько-польського міжнаціонального протистояння на Волині в 1938-1944 рр. на терені двох сусідніх районів, Здолбунівського та Острозького, які в міжвоєнній Польщі становили Здолбунівський повіт. Вона є часткою усноїсторичного дослідження подій на всьому терені колишнього Волинського воєводства (Рівненська і Волинська області) в обсязі українського етнічного Північного Заходу.

Суцільне територіальне охоплення із застосуванням методики усної історії, здійснене вперше, дало змогу не лише виявити типові для всього краю прояви наростання і перебігу подій, але й охарактеризувати їх особливості. Зібрані свідчення, збагативши джерельну базу, призвели до ґрунтовнішого аналізу ситуації, критичного переосмислення суб'єктивних трактувань.

Зокрема, констатовано однозначність переконання респондентів у тому, що протистояння привнесене ззовні – передовсім гітлерівськими окупантами, яким зайвою була солідарність обох народів у боротьбі проти них. Безпосереднім приводом свідки назвали провокаційну поведінку набраних гітлерівською адміністрацією поляків-шуцманів, які сумлінно демонстрували переконання польського націоналістичного підпілля в тому, що терен Волині має належати до післявоєнної Польщі. З цим українські повстанці погодитися не могли.

Про гостроту збройних дій з обох боків самі за себе свідчать підсумкові дані про тогочасні жертви. Острозький район: українців поляками з пляцувок убито 8, поляками-шуцманами – не менше 257, поляків упівцями і оунівцями – 24. Здолбунівський район: українців поляками з пляцувок – 4, поляками-шуцманами – 187, поляків упівцями і оунівцями – 139.

Отже, політичних убивств українців поляками в Острозькому районі було до 265, поляків – 24, у Здолбунівському українців убито 191, поляків – 139.

Тієї пори безвладдя, як твердять корінні українські мешканці, у їхніх селах невідомими, а також кримінальними злочинцями вбито в Острозькому районі 20 українців, 70 поляків, у Здолбунівському – 23 українців і 83 поляків. Якщо допустити, що всі українці вбиті поляками, а всі поляки – українцями, загальна кількість українців, загиблих у пору тогочасного протистояння, становить в Острозькому районі 285 осіб, загальна кількість поляків – 94 особи. У Здолбунівському районі відповідно: 214 українців і 222 поляків.

Відтак, коли у Здолбунівському районі є підстави твердити про «паритет» жертв, в Острозькому – про винищення саме українців. Зокрема, це був масовий розстріл поляками-шуцманами не менше 235 українців у 13 селах під час розправи за несплату податку-контигенту.

Ключові слова: міжнаціональні стосунки, українсько-польське протистояння, Волинь-43, Острозький район, Здолбунівський район, гітлерівська поліція, застосування методики усної історії.

Засоби усної історії стають особливо актуальними під час дослідження масових явищ із однотипними подіями, коли конкретно про кожну з них не може відкластись достатня наративна інформація. Таких велелюдних здвигів було більше ніж досить у черговій всесвітній «м'ясорубці», якою після Першої стала Друга світова війна. Український Північний Захід вона опекала вбивствами, що йменуються Волинською трагедією – наслідком українсько-польського протистояння. У зв'язку з цим виразно постає усвідомлення, яким важливим джерелом поповнення даних про неї може бути усна історія – пам'ять народу. Вона про ці події ще жива і надається для фіксації.

Винятково важливою є вона для висвітлення подій Другої світової війни на Волині, жителі якої мусили пережити піввікову «епоху, коли правда заборонялася, якщо суперечила офіційній версії. Щодо українсько-польських стосунків часу війни існували поверхові кліше про спіль-

ну боротьбу обох народів із фашистськими загарбниками. У якості противників її називалися «українсько-німецькі націоналісти», «вороги» українського народу – патологічні ненависники тогочасних польських жителів Волині. Справжня сутність цілого ряду подій перекручувалася, частіше всього замовчувалася. Долею істориків Волині стало «наукове мовчання», яке тривало до проголошення незалежності України. Відтак авторові наприкінці 1990-х рр. випало на долю стати другим на Рівненщині (поряд О. Денищуком) збирачем усноісторичних свідчень про Другу світову війну, задавшись метою дійти до свідків подій у кожному з 1082 сіл області. При цьому автор мав при собі з диктофоном ґрунтовний питальник, складений українськими за походженням науковцями університету штату Онтаріо (Канада), узгоджений із Вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Там концентрувалися перші диктофонні записи спогадів. Загальне їх число сягло 2000. Доповненням авторового збору свідчень мають стати диктофонні записи, що їх здійснюють учителі шкіл у селах і селищах своїх районів на території колишнього Волинського воєводства.

Пропоноване дослідження присвячене особливостям міжнаціонального протистояння на терені двох сусідніх районів – Здолбунівського та Острозького (за часу міжвоєнної Польщі – Здолбунівський повіт) [3] і є часткою усноісторичного опрацювання теми в обсязі українського Північного Заходу, у т. ч. колишнього Волинського воєводства (Рівненська і Волинська області, Кременеччина) [5]. Автор мав обов'язком у кожному населеному пункті, де відбулося вбивство як українців, так і поляків, неодмінно здійснити диктофонний запис свідка події з переліком імен загиблих. Задля повноти й об'єктивності використано тогочасні наративні свідчення осіб, безпосередніх учасників подій, у т.ч. опубліковані в Польщі.

Особливістю досліджуваного терену було прикордонне розташування і добра якість місцевих чорноземів. Відтак уже на початку 1920-х рр. польська влада потурбуватися про приплив сюди поляків – військових та цивільних осадників. Їхні окремі осади й колонії, а також вкраплення поміж жителями українських сіл склали дві «стратегічні» смуги: перша дугою опоясала Здолбунів із сходу й півдня, друга простяглася південніше – у передгір'ї та в лісовому масиві Кременецьких гір. Одна, а то й кілька сімей поляків стали мешканцями кожного села в повіті. Передбачалося розміщення польських поселенців і в містах. Острог був давнім осередком перебування деякої кількості поляків ще з часу окатоличення й полонізації української шляхти в XVI ст. у Здолбунові, новому місті при залізничному вузлі, польське населення поспішно збільшувалося внаслідок дискримінації українців при прийомі на працю на транспорті. У суміжних із радянською Україною селах розташовувалася низка стражниць Корпусу охорони прикордоння (КОП).

Дошкульна заборона діяльності легальних українських організацій породила їх заміну – підпільну, але від того особливо популярну ОУН. Це вело до наростання опору української більшості полонізаційному режимові, до загострення стосунків із упривілейованими поляками. Оунівці завойовували авторитет української молоді гаслом боротьби за національну державу.

Реалізація таємного плану Ріббентропа-Молотова – вступ на терен Західної України Червоної армії 17 вересня 1939 р. – не порушила мирного українсько-польського співжиття. Відтак найпершим запитанням було: «Як на ту пору в вашому селі уживалися українці й поляки?». Відповідь чулася однозначна: «Мирно, приязно». Усноісторичні свідчення в селах обох районів однотайні в тому, що як на час «визвольного походу» Червоної армії, так і з приходом гітлерівців влітку 1941 р., наростанням опору окупаційному режимові стосунки між українськими й польськими селянами загалом були далекими від усякої конфліктності.

Погіршення двосторонніх відносин свідки датують квітнем 1943 р, хоча про ту пору неодмінними є твердження, що в селі не було події, яка викликала б образу поляків: наростав однаковий для всіх тягар окупантського податку, молоді треба було ховатися від вивезення на примусові роботи до Німеччини – українським і польським селянам-сусідам було не до ворожнечі між собою [3].

Однак, фактом саме того часу стали втечі поляків на пляцувки до Здолбунова, Мізоча, Острога, до колоній – Вітольдівки, Стійла та ін. Чому так сталося, тогочасні українські мешканці теж однотайні: це була помста за вислужництво набраних шуцманами поляків, які отримали від гітлерівців завдання переслідувати їхні родини, вислужувалися перед окупантами під час стягання зненавидженого податку. Своєю чергою, гітлерівці заохочували вірнопідданих слуг за рахунок грабунку безпомічних українських жителів сіл, оскільки бачили вигоду в поглибленні прірви між українцями й поляками.

Свідченням цього була ситуація в селі Дермань Друга Здолбунівського району. Тут унаслідок агітації комірки ОУН жителі села зволікали зі сплатою окупантам грабіжницького податку, молодь відмовлялася їхати на примусові роботи до Райху. Для показового покарання в ніч із 13 на 14 листопада 1943 р. гітлерівська адміністрація надіслала в село свою «допоміжну» поліцію з поляків і власовців. Прибувши, та відразу вдалася до розправи з жителями-українцями. Свідки стверджують: шуцмани-поляки обходили обійстя за обійстям, мешканців убивали, будівлі палили. Загинуло 75 осіб. І вже цього дня поляки-шуцмани, які брали участь у вбивстві українських сусідів, а в селі мали сім'ї, передчуваючи помсту повстанців, рідних із села забрали. Вийхали й інші – поляків у селі не стало. Відтак твердження тогочасних українських жителів спростовують інформацію, що нею користуються польські історики, ніби тієї пори все було якраз навпаки: повстанці вилунали 150 неіснуючих у селі й околиці поляків, видлубали в них очі і всіх 150 осіб укинули головами вниз до криниці. «Знали» про це тільки двоє поляків (у т. ч. один – із ...міста Дубна, що за 30 км [9, с. 977]).

Завдяки свідченням тогочасних мешканців Дермані Другої розкривається обсяг злочинів, поіменно називаються жертви. Фрагмент розмови з жителькою Дермані Другої Шавронською Євгенією Зіновійвною: Опитувач: «Отже, 43-ій рік. Шуцмани-поляки приїхали з Мізоча...». Є. Шавронська: «Скажу... Як із Залужжя приводили людей до ями, то ставили й розстрілювали. Засипали землю. Частина розстріляли коло хат у селі. Ще з села, з іншої вулиці зганяли, – з Мишенків. ...Заставили людей лягти лицем до землі – поки постріляють перших. Були там і діти, і дорослі – кого пригнали. Ці люди, як лежали, то слухали, що говорять над ними, – чули розмови між собою німців і шуцманів-поляків. А польську мову розуміли – між нами жили поляки». Опитувач: «Чи всіх зігнаних тоді вбили?». Є. Шавронська: «Із кутка Мишенки залишилися живими. Вони й розказали, як усе було. І хто якою мовою між собою розмовляв...» [3].

У польській історичній літературі знаходимо також оплакування долі співплемінників, які в 1943 р. мешкали в містечку Мізочі або дісталися туди. Польський історик Ю. Туровський добув інформацію про те, що тут містився законспірований осередок Армії Крайової, командиром був працівник суміжного маєтку – із 30 «непогано озброєних осіб». У серпні 1943 р. повстанці ніби виявили цей осередок, і тоді в Мізочі «вимордовано близько 200 осіб» – природно, поляків [8, s. 122]. Як же було насправді, тогочасні мешканці Мізоча Коломис Євгенія Іванівна, Степанець (Парфенюк) Ганна Марківна, Матяк (Заламага) Лідія Павлівна, а також Дмитрук Надія Марківна з суміжного села Мізочок розповідають: у суміжному маєтку було два потужні виробничі об'єкти: цукровий завод (цукровня) та пивоварня. Для охорони їх у квітні 1943 р. замість поліцаїв-українців, які втекли «в ліс», гітлерівці сформували «шуцманшафт» із поляків: їх було понад 100 осіб. Командиром призначили мешканця села Гурби – колишнього офіцера Війська Польського, недавнього поляка, тепер фольксдойча Гребера.

Полякам, як знавцям терену, гітлерівці наказали напасти на упівський відділ, який перебував у сусідньому селі Дермань Перша. Повстанці влаштували засідку, трьох новоспечених шуцманів убили. Природно, це ще більш погіршило стосунки між поляками й українцями – гітлерівці мали підстави задоволено потерти руки. Тоді ж вони знайшли застосування полякам-шуцманам у каральній експедиції на села Будараж, Суйми, Святе, у травні 1943 р. – на село Білашів. 24 липня поляки-шуцмани з німцем, приїхавши на облаву проти повстанців у село Мізочок, упіймали Мосійчука Порфирія 1887 р. н., а також Виноградського Івола 1911 р. н. і Науменка Саву. Усіх спалили, зачинивши в клуні [3].

Повстанці з помсти оточили Мізоч, але поляки й власовці мали вдосталь зброї та амуніції і до центру містечка їх не допустили. У серпні вони перестріли в селі Стубла (Стеблівка) крайсландвірта Борна з охороною з 7 гітлерівців та 10 поляків-шуцманів. Врятувався лише Борн. Із помсти поляки-шуцмани відігралися на беззахисних українських мешканцях Мізоча: спалили їхні будівлі по вул. Дерманській, а Софрона Нестерчука вбили [2, арк. 42].

19 серпня упівці поновно оточили містечко й маєток Мізоч. Здобули цукровню. Її продукцію стали вивозити до сусіднього лісу. Але, сіючи смерть, над повстанською валкою негайно закружляли гітлерівські літаки. Загинуло до 20 осіб.

Життя нечисленних польських родин було на очах у українських сусідів. Відтак, вони мають підстави стверджувати: неправдою є те, ніби в липні 1943 р. неназвані українці з околиці раптом одночасно покинули свою спішну хліборобську працю, вхопили коси, щоб одночасно зібратися на луках маєтку, де польські діти пасли худобу, аби косами повідтинати їм голови. Проживши

весь вік у селі, свідки стверджують: ніколи не чули про таку надзвичайну подію – навіть від колишніх мешканців-поляків, які приїжджали до Мізоча в післявоєнний час.

Черговий прихід повстанців був у ніч із 24 на 25 серпня 1943 року. Тоді ще раз здобуто маєток і цукровню, спалені будинки, у яких квартирували гітлерівці та поляки-шущмани. Цивільного населення там уже не було. Коли ж перед наближенням фронту поляки залишали саме містечко, на думку українських мешканців, загинула одна полячка. Інші поляки з окупантами подалися на Батьківщину. Всього в сутичках із повстанцями тієї пори в Мізочі могли бути вбитими лише кілька поляків – тільки тих, котрі вступили на службу до гітлерівців. Переважно ж потерпіли мешканці польської колонії Гурби, які вибралися до Мізоча. Німці підозрювали їх у співпраці з радянськими партизанами [3].

У книзі В. і Е.Семашків трагічним прикладом протистояння українців і поляків вважаються події в селі Гурби, де нібито «українські націоналісти» вбили 257 мешканців-поляків [9, s. 968]. Тогочасні українські жителі найближчого до нього села Нова Мощаниця Капітула Микола Павлович, Гоцак (Дорошук) Лідія Лаврентіївна, Капітула (Денишук) Ганна Наумівна, Маринин (Бондарчук) Марія Олексіївна, Швидкий Петро Сидорович, Ліщук (Грицан) Ніна Ільківна вважають абсурдним пояснення, чому в Гурбах не було польської самооборони: його мешканці, мовляв, зброю мали, але її приховували, бо до села часто приїжджали двоє фольксдойчів (із поляків, недавніх жителів села!), які могли їх видати. Іншою причиною були українці, які мешкали на віддалі 15 км. Вони, мовляв, донесли німцям, що житель Гурб поляк Станкевич має револьвера і ті застрілили його за це [9, s. 967].

Українські сусіди переконані: якщо це польське село не мало спокою від 1942 р., то лише тому, що поряд на хуторі Балярка розташувався загін червоних партизанів. Отаборившись біля Гурб, вони неодноразово приходили в Нову Мощаницю з метою грабунку і разом із ними були відомі їм сусіди-поляки. Потерпаючим українцям здавалося, що поляки з червоними партизанами заодно. Вони пам'ятають поляків також як грабіжників. Тогочасні мешканці Малої Мощаниці та інших сіл відкидають твердження, подані у книзі В. і Е.Семашків [9, s. 967], нібито саме їхні односельці були настільки організовані, що 2 червня 1943 р. масово подалися на Гурби, оточили село і з неймовірним озвірінням кололи багнетами, відрубували чоловікам сокирами «різні частини», гвалтували. Українці ж пам'ятають: справді, на Гурби був напад, але гітлерівців, метою якого була розправа з радянськими розвідниками. Саме окупанти карали польських мешканців села, бо, очевидно, були переконані, що ті цілком добровільно сприяли червоним партизанам.

Доповнюють інформацію про злочини в с. Гурби і корінні жителі містечка Мізоч: полякам із Гурб не було іншого виходу, як тікати до співплемінників саме сюди. І тут тутешні українці були свідками вбивств поляків із Гурб, здійснених гітлерівцями. Втікачам не залишалось нічого іншого, як терміново подаватися далі. Відомо: що вони сіли на поїзд, який у дорозі потрапив під бомбардування, жертви якого були списані на українців.

Щодо Острозького району, то тут усноїсторичні свідчення тогочасних мешканців є можливість співставляти з нарративним документом – щоденником Г. С. Руя, мешканця Острога, працівника районної управи, котрий отримував інформацію про дії окупантів зблизька [3], а також із документами архівно-слідчої справи коменданта підрозділу поліції з поляків при гітлерівській польовій жандармерії в Острозі Янчара Зігфріда. Це, зокрема, протокол допиту тогочасного голови Острозької міськради М. О. Видихана [6, с. 127–137].

Ось приклад зіставлення. Запис у Г. С. Руя: «У Точевиках німці спалили кілька хат». Тогочасна мешканка села М. Д. Очеретюк (Тимошук) саме цю подію доповнює: переслідуючи повстанців, підрозділ поляків-шущманів рухався від села Буща, поряд із Точевиками одного з шущманів поранено. Свідок пам'ятає: до села було викликано гітлерівського літака, яким потерпілого вивезли. Розлючені шущмани, за арійською звичкою, кинулися мстити безневинним мешканцям Точевиків – підпалили найближчі 4 хати, вбили їхніх мешканців Поліщука Ярмила й Обуховського Степана [3].

Наступний запис Г. С. Руя про Точевики датований 30.08.1943 р. Того дня в Острозі стало відомо про чергову стрілянину в селі, вчинену шущманами-поляками. Свідок і це пам'ятає: тоді останні награвували там багато свиней і корів. Жительки села в розпачі, взявши малих дітей, пішли за 20 км до Острога добиватись повернення корів-годувальниць: випрошували награвоване саме в поляків – худоба була вже на їхній пляцувці.

Під датою 14.10.1943 р. у щоденнику Г. С. Руя є запис слів крайсляндвірта про знищення семи сіл (14.10 – ще 5) за те, що в Точевиках убито 15 німців-пілотів, а також тому, що цілі села «не здають поставки». Свідки, мешканці саме цих сіл, із записами одностайні: розправа була.

Подаємо фрагмент: «Я, Чихерик Іван Гнатович, скажу... У Розважеві повстанці напали, забрали худобу – там було німецьке хазяйство. Потім її розібрали – людям роздали. В селі Точевики був табір відпочинку – там відпочивали відпускники-льотчики. І на них напали повстанці, побили. Ще в Михайлівці перерізали німцям телефонні проводи. Макет кулемета виставили на шляху – як справжній... Німці збісилися. Взялися палити села. За дванадцять сіл узялися! ... Вдосвіта розпочали напад на Михайлівку. Її першу оточили і побили (убили – діал.) багато людей. Потім перейшли на Грем'яче. Тут майже в кожній хаті були вбиті. Всього разом – 86 душ убили. ... То були не стільки німці, скільки поляки. Опитувач: Шуцмани на службі в німців? Чихерик: Так. Із Острога всі вони були. ... Повтікали туди з околиці. Потім стали розправлятися з українцями».

Уривок із спогаду Стецюка Варфоломія Васильовича: «Я, мешканець села Грозів. Тут жив у війну. ... Поряд жив брат (господарів – І.П.). І в того в городі лежали діти (сховалися від убивць – І.П.) Оставшись живими, сказали, хто і як убивав. Опитувач: Вони чули мову тих, які прийшли? Хто ж то був? Стецюк: Поляки були. Німці такого не робили. ... А на другий день зайшли знову. Опитувач: Ще раз приїхали з Острога? Стецюк: Так. Ті самі. Опитувач: Чи шуцмани-поляки були серед тих, які тоді приїхали до вас у село? Якою мовою говорили вони? Що люди про це казали? Чи то всі були одні німці? Стецюк: Ні! Ні!.. Не німці. Поляки були. ... Оті всі поляки, що довкола нас жили, як повтікали, – (котрі) були кращі, молодші, то пішли на службу до німців. Хотіли нищити нас – зговорилися з німцями: «Ми вибралися з усіх сіл, то тепер їм біду зробимо. Знистожимо».

Розповідь мешканки села Михайлівка: «Я, Новак Лідія Мартинівна, у Михайлівці в війну тут проживала. 12 жовтня 43-го року, коло другої години ночі побудили нас. І вже німці – на дворі. Із поляками. Німці по-своєму – гу-гу, а поляки – цо-цо-цо. Польську мову ми ж знали. Стали палити, бити. Опитувач: Скільки всього убитих було тоді в селі? Новак: 65 чоловік. ... На другий день приїхали хурами з Острога, забирали. Поляки вже приїхали. Деякий де німець був, а то – поляки. Мама чула, як вони говорили по-польськи. І мама їх розуміла і дівчина – два класи польської школи кінчила. ... А три жінки, Феодосія Чумак, Ксенія Чумак і Тетяна Чумак, – було їм по 50 років, – стали на коліна, просили: «Паночки, паночки, не бийте (не вбивайте – діал.) нас!» Коло них було 5 чи 6 онуків. І ці діти падали на коліна!.. Цілували всі їх у ноги. То їх оставили живими. Опитувач: Якою мовою говорили ті, яким цілували ноги? Новак: Польською. Опитувач: Жінки і діти чули польську мову? Новак: Чули польську мову. ... Було, – казали, – 2 чи 3 німці. Ці герготали, а поляки говорили своєю мовою. ... Ці жінки весь час нам розказували, – наші сусіди, – як вони випросили собі життя у поляків» [4, с. 297-301].

Свідків Руй (Добровольську) Ольгу Олександрівну та Шепелюка Анатолія Володимировича доповнюють також «Записки повстанця» Андрощука Миколи, з яких подаємо невеликий фрагмент про те ж винищення жителів 12-ти сіл та події в самому Острозі: «... На початку листопада (1943 р. – І. П.) ... якраз переїздила одна німецька частина льотчиків з фронту додому на відпочинок. По дорозі заїхали до м. Острога, де їх крайсландвірт (керівник місцевої гітлерівської адміністрації. – І. П.) використав до стягнення контингенту (натуральний податок – І. П.) по селах. Оточили майже пів Острозького району з такими селами: Новомалин, Лючин, Попівці, Дерев'ячне, Точивики, Білашів, Грозів, Грем'яче, Корчунок, Михайлівка та Шлях. Усі ці села були дочиста спалені враз із прилеглими до них хуторами. Тривало це пекло два дні. Два дні без перерви били німці з мінометів по селах, від чого займалися будинки. Другі (особи – І. П.) знову ж ходили (селоми. – І. П.) і від руки підпалювали сірниками все решту, що не зайнялося від мінометного вогню. Цими другими були виключно поляки [1, с. 56].

Зі спогадів випливає, що в шуцманах, яких на район тоді налічувалося до 50 осіб, були виключно поляки. Всі контингенти окупанти стягали з їх допомогою. Німці давали зброю навіть тим полякам, котрі формально й не належали до шуцманів, а тільки проживали в місті. Вони також брали активну участь у вбивстві українського населення. Ті, що не мали зброї, йшли з мішками і грабували все, що попадало під руки. Було замордовано, спалено живцем, застрілено 430 осіб різного віку і статі [1, с. 56, 57].

Свідчення українців є можливість співставити з надрукованим спогадом капучина Ремігіюша Кранца, який тоді жив в Острозі: «Німці явно ослаблені, а українські банди щораз більше нахабніють. Бандерівці чинять у тилу німців диверсії, перетинають дороги, не здають визначених контингентів. Вістря помсти спрямовується тепер у бік українців». Відтак, «при своїй жандармерії німці творять відділи польської міліції», «наступає помста поляків за українські злочини».

Капуцин Р. Кранц стверджував, що протягом трьох місяців 1943 р., (яких саме, не вказує), він учинив відправу на римокатолицькому цвинтарі в Острозі над жертвами нападів у 109 «скринях», і в кожній із яких було по 3-4 трупи. При цьому самі ж В. і Е. Семашки сумніваються в тому, що все це капучин здійснив усього за вказаний термін. На їх думку, це могло статися протягом цілого року, а 3 місяці подано «для показу наглядності масштабу різанини» [9, с. 986]. Отже, коли за В. і Е. Семашками, В. Філяром та іншими польськими істориками «різаниною» можна назвати навіть убивство карателів, які мстилися українським селянам за несплату податку, то, за цією логікою, тим більше має називатися «різаниною» близько 18-19 тисяч цивільних українських селян, здійснене на Волині в 1943-44 рр. аківськими боївками, яких на пляцувках вишколили професіонали Війська Польського та гітлерівці на шуцманській службі. Чинили вбивство волинян і збройні підрозділи, надіслані Армією Крайовою з корінної Польщі, про що не вельми згадується у польській літературі.

Використані усноісторичні матеріали про події часу Другої світової війни на терені обох районів свідчать про їх типовий характер для усєї Волині. Зокрема, стверджується провокаційна участь у розпалюванні міжнаціонального протистояння гітлерівської влади, бажання використати його також радянськими партизанами. Стверджується двозначність поведінки керівників польського середовища, яке, вочевидь, виходило з основного свого бажання пережити час окупації будь-що без втрат для співвітчизників. Однак виразним було прагнення зберігати хоча би видимість тяглості приналежності краю до польської держави, що мало б давати право «презентувати» його перед прибульцями як із Заходу, так і Сходу, ігноруючи саму присутність автонів-українців. Безпосереднім приводом до збройного протистояння, що виникло при цьому, тогочасні українські жителі називають провокаційну поведінку новонабраних гітлерівцями поляків-шуцманів, які, знаючи, що рідне націоналістичне підпілля чекає від них дій у «польському інтересі», виявляли це в антиукраїнській поведінці: вислужництві перед гітлерівцями у грабницькому стяганні з селян-українців податку, переслідуванні повстанців. Цим викликали їхню протидію. Як наслідок, з обох боків були жертви.

Підсумкові дані свідчать: виразно політичних убивств українців поляками в Острозькому було не менше 270, поляків – 24, у Здолбунівському – українців убито 191, поляків – 139. Відтак, коли у Здолбунівському районі мав місце «паритет» жертв, то в Острозькому – винищення поляками-шуцманами більше, ніж 240 українців у 12 селах під час розправи за бойкот сплати продовольчого податку. Тобто в цьому районі є підстави твердити не про українську, а саме про польську «різанину» українців. Не вважаємо, що з викладеною в книзі спогадів Р. Кранца інтерпретацією подій є підстави погоджуватись, але, безсумнівно, що саме особистісна форма викладу дала можливість висвітлити досить таки драматичну ситуацію сповна, аби особисті свідчення вважалися повноцінним історичним документом.

Як бачимо, навіть при значному розмаїтті джерел усноісторичні не втрачають своєї значимості, достатньо заповнюють ту нішу, яку можуть зайняти лише вони.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрощук М. Записки повстанця / Микола Андрощук-«Вороний» ; ред. Ігор Марчук. – Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2011. – 127 с.
2. Державний архів Рівненської області, ф. р-30, оп. 2, спр. 33.
3. Особистий архів автора. Іван Пушук. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Здолбунівський і Острозький райони.
4. Пушук І. Волинь та Холмщина у 1943–1944 роках. Українські жертви / І. Пушук. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2014.– 349с.
5. Пушук Іван. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Ківерцівський район / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 311 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Луцький район і місто Луцьк / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 444 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Горохівський район / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 308 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Турійський район / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 324 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Рожищенський і Маневичький райони / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 384 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Іваничівський і Локачинський райони / І. Пушук. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – 348 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Ковельський район / І. Пушук. Луцьк : «Твердиня», 2011. – 272 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Любомльський і Шацький райони / І. Пушук. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. –

320 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Володимир-Волинський район / І. Пушук. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 420 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський і Старовижівський райони / І. Пушук. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 336 с.

6. Реабілітовані історією. Рівненська область. – Рівне : Видавництво «Рівненська друкарня», 2009. – Кн. 2. – 610 с.

7. Kranc R., o. W drodze z Ostroga na Kołymę / R. Kranc. – Biały Dunajec : Wołanie z Wołynia, 1998. – 128 s.

8. Turowski J. Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK / J. Turowski. – Warszawa : PWN, 1990. – 596 s.

9. Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia: 1939-1945 / W. Siemaszko, E. Siemaszko. – Warszawa : Von Borowiecky, 2008. – 1450 s.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2016.

Иван Пушук

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДИКИ УСТНОЙ ИСТОРИИ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРАГЕДИИ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ НА ВОЛЫНИ В 1938-1944 ГГ. НА ТЕРРИТОРИИ ОСТРОЖСКОГО И ЗДОЛБУНОВСКОГО РАЙОНОВ

Исследование касается локальной темы своеобразия польско-украинского межнационального противостояния на Волини в 1938-1944 гг. на территории двух соседних районов, Острожского и Здолбуновского, которые в межвоенной Польше составляли Здолбуновский повет-уезд. Оно представляет собой часть устноисторической разработки темы на всем пространстве бывшего Волинского воеводства (Ровенская и Волинская области) в объеме украинского этнического Северо-Запада.

Сплошной территориальный охват с применением методики устной истории, произведенный впервые, дал возможность не только выявить типовые для всего края проявления нарастания и протекания событий, но и охарактеризовать их особенности. Собранные свидетельства, обогатив источниковую базу, привели к их более основательному анализу, критическому переосмыслению ряда субъективных трактовок.

В частности, констатируется однозначность убеждения респондентов в том, что противостояние привнесено извне – прежде всего гитлеровскими оккупантами, которым излишней была солидарность обоих народов в борьбе против них. Непосредственным поводом они назвали провокационное поведение набранных гитлеровской администрацией поляков-шумчанов, которые старательно демонстрировали убеждение польского националистического подполья в том, что территория Волини должна принадлежать будущей Польше. Согласиться с этим в УПА не могли.

Об остроте вооруженных действий с обеих сторон свидетельствуют итоговые данные о жертвах. Острожский район: украинцев поляками из пляцувок убито 8, поляками-шумчанами – не менее 257, поляков уповцами и оуновцами – 24. Здолбуновский район: украинцев поляками из пляцувок – 4, поляками-шумчанами – 187, поляков уповцами и оуновцами – 139.

Ключевые слова: *межнациональные взаимоотношения, украинско-польское противостояние, Волинь-43, Острожский район, Здолбуновский район, гитлеровская полиция, применение методики устной истории.*

Ivan Pushchuk

APPLICATION OF THE METHODS OF ORAL HISTORY WHEN RESCARCING THE TRAGEDY OF UKRAINIAN-POLISH CONFRONTATION DURING 1938-1944 IN VOLYN ON THE LANDS OF OSTROZKYI AND ZDOLBUNOWSKYI DISTRICTS

The analysis concerns the local theme of the peculiarities of the Ukrainian-Polish international confrontation in Volyn during 1938-1944 on the territories of the two neighboring Zdolbunivskiy and Ostrozkyi district in the pre-war Poland. It is a part of a oral historical investigation of the problem on the territories of the former Volyn province (Rivnenskyi and Volynskiy regions) within the limits of the Ukrainian ethnic North-West.

The all-round territorial scope with the usage of the methods of oral history carried out for the first time, gives the possibility to discover not only typical manifestation of the growing painful events throughout these lands but also to characterise their local peculiarities. Having enriched the original base the collected witnesses lead to the more profound analysis of the events and the critical over understanding of the number of subjective interpretations.

In particular, the unambiguousness of respondents' beliefs is stated. It is also stated that confrontation was introduced from outside first and foremost by the Hitlerite invaders who did not want the solidarity between these two nations in the struggle against them to exist. Provocative

conduct of the newly recruited by the Hitlerites Polish shutsmen who diligently demonstrated the desire of the Polish nationalistic secret work to attach Volyn to future Poland is also explained by the same pretext. The opposition of the Ukrainian revolted people was just caused by that fact.

The summarised data about the victims in both regions of that time witness the scope of military crimes from both sides. In Ostrozkyi district about 270 Ukrainians and 24 Poles were killed on political grounds. In Zdolbunivskyi district 191 Ukrainians and 139 Poles were killed. Consequently, when in Zdolbunivskyi district there are grounds to assert about the «equal» of victims, in Ostrozkyi district – about extermination (rzeżu) of Ukrainians. It was the mass shooting of about 240 Ukrainians by the Polish shutsmen in 12 villages because of a boycott not to pay a provision tax to invaders.

Key words: *national policy, international relation, Ukrainian-Polish confrontation, Volyn-43, Ostrogskyi district, Zdolbunivskyi district, Hitlerite police, application of the methods of oral history.*